

УДК 347.238

Володимир Михайлович КОССАК,

завідувач кафедри цивільного права та процесу

Львівського національного університету імені Івана Франка,

доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВА ПРИРОДА ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ МАЙНОВОМУ КОМПЛЕКСУ ПІДПРИЄМСТВА

Зміст суб'єктивного цивільного права включає також право на його захист у разі порушення. Як зазначає Н. С. Кузнєцова правове регулювання будь-яких суспільних відносин пов'язане з процесом трансформації правових приписів у площину фактичних суспільних відносин, передбачає, що кожне суб'єктивне право в разі його порушення гарантовано забезпечується можливістю його примусового відновлення або захисту [1, с. 100].

У доктрині цивільного права є різні підходи до розуміння категорії захисту суб'єктивних прав. Так, І. О. Дзера визначає цивільно-правовий захист як систему активних заходів, які застосовуються суб'єктом цивільного права, компетентними державними та іншими органами, спрямовану на усунення порушень цивільного права та інтересу, покладенням виконання обов'язку з поновлення порушеного права чи інтересу на користь потерпілого [2, с. 159].

Захист здійснюється в рамках охоронного правовідношення, яке виникає внаслідок правопорушення. Це дало підстави дійти висновку, що в основі охоронних правовідносин лежить самостійний юридичний факт-порушення (оспорення, невизнання) цивільного права та/або законного інтересу чи створення загрози їх порушення.

В основі доктринальних тлумачень лежить постулат, згідно з яким засоби впливу повинні застосовуватися для припинення правопорушення і відновлення або компенсації завданих порушенням збитків. На це звертає увагу О. О. Кот, формулюючи визначення права на захист, як передбаченої законом можливості застосовувати встановлені законом або договором примусові заходи, спрямовані на припинення правопорушення та відновлення порушеного права або в разі неможливості його відновлення на компенсацію заподіяних правопорушенням збитків та моральної шкоди. Відповідно, захистом є дії уповноваженої особи, спрямовані на досягнення зазначеної мети [3, с. 436].

На думку Я. В. П'янової спосіб захисту полягає в системі визначених законом дій суб'єктів захисту (управлінських осіб та/або юрисдикційних органів) та матеріально-правового юридичного ефекту цих дій (тобто виникнення, зміна чи припинення відповідних прав та обов'язків), яка дає можливість тим чи іншим чином попередити, усунути чи компенсувати наслідки порушення, невизнання або оспорування суб'єктивного цивільного права чи охоронюваного законом інтересу [4, с. 13].

Незважаючи на різні підходи до трактування способів захисту цивільних прав та інтересів в основі покладено застосування юрисдикційним органом

способу захисту, визначеного законом або договором, а якщо закон або договір не визначають способу захисту – застосовується спосіб захисту, який не суперечить законам.

Вибір способу захисту цивільних прав та інтересів залежить від правової природи відносин, які існували між сторонами. Йдеться про речово-правові та зобов'язальні способи захисту. Деякі можуть застосовуватися в комплексі, інші виключають таке поєднання. Наприклад, витребування майна з чужого незаконного володіння не може бути застосовано, якщо між сторонами існують відносини, які виникли на підставі договору. У зобов'язальних відносинах порушником, як правило, є одна із сторін договору. Однак це не виключає застосування по відношенню третіх осіб інших способів захисту суб'єктивних цивільних прав залежно від характеру та наслідків правопорушення.

У цивільному законодавстві реалізується засада оптимального співвідношення нормативної та договірної відповідальності за порушення суб'єктивних цивільних прав. У разі порушення регулятивних правовідносин, змістом яких є цивільні права і обов'язки, виникають охоронні правовідносини, у рамках яких здійснюється захист прав шляхом застосування відповідного способу (або їх поєднання), передбаченого у ст. 16 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) чи визначеного сторонами в договорі.

У ст. 22 ЦК України міститься визначення поняття «збитки», яке включає:

1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або має зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушено (упущена вигода).

Господарський кодекс України в ст. 224 (далі – ГК України) робить спробу конкретизувати склад збитків, до яких відносить:

– вартість утраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначеного відповідно до вимог законодавства;

– додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково втрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків, наслідків порушення зобов'язання іншою стороною;

– неодержаний прибуток (утрачена вигода), на який сторона, що зазнала збитків мала право розраховувати в разі належного виконання зобов'язання іншою стороною;

– матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом.

Перші дві позиції встановлення розміру і виду збитків, передбачені ГК України відповідають поняттю «реальні збитки», встановлені ст. 22 ЦК України.

Для виникнення обов'язку відшкодувати такого характеру збитків необхідні передбачені законодавством умови настання цивільної відповідальності: збитки, протиправна поведінка, причинний зв'язок між протиправною поведінкою і збитками, вина.

Збитки завдані підприємству як єдиному майновому комплексу можуть бути наслідком порушення як матеріальних, так і нематеріальних активів. Останні не мають майнового виразу. Відповідно способом захисту може бути компенсація немайнової шкоди. Однак всі нематеріальні активи обліковуються на балансі підприємства і мають конкретну майнову оцінку. Такий елемент гудвілу як ділова репутація безумовно не має майнової природи. За порушення ділової репутації настає цивільна відповідальність у вигляді компенсації немайнової шкоди. Водночас, порушення цих та інших нематеріальних складників майнового комплексу підприємства може мати наслідком майнові збитки. Тому, можливе застосування майнових способів захисту у разі порушення нематеріальних благ. Це пояснюється тим, що майновий комплекс підприємства включає матеріальні та нематеріальні складники, які становлять цілісний об'єкт цивільних правовідносин.

Список бібліографічних посилань

1. Кузнєцова Н. С. Цивільно-правова відповідальність і захист цивільних прав. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2009. Вип. 81. С. 100–106.
2. Дзера И. А. Защита гражданских прав по Гражданскому кодексу Украины // *Альманах цивилистики* : сб. ст. Киев, 2008. С. 149–159.
3. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики : монографія. Київ : Алерта, 2017. 492 с.
4. П'янова Я. В. Судовий захист майнових цивільних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2009. 20 с.

Одержано 06.04.2019

УДК 347.1

Анатолій Володимирович КОСТРУБА,

професор кафедри цивільного права

навчально-наукового юридичного інституту

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,

доктор юридичних наук, професор

КОДЕКС УКРАЇНИ З ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

1. Верховною Радою України, 18 жовтня 2018 року, прийнято Кодекс України з процедур банкрутства, яким встановлюються умови та порядок відновлення платоспроможності боржника-юридичної особи або визнання його банкрутом з метою задоволення вимог кредиторів, а також відновлення платоспроможності фізичної особи. Вказаний нормативно-правовий акт, прийняття якого обумовлено, як зазначено у Пояснювальній записці, нагальною необхідністю реформи системи банкрутства в Україні, що закріплено Стратегією сталого розвитку «Україна-2020», Програмою діяльності Кабінету Міністрів